

tzíából.” A katalógus 115-től 121. oldalig számos autográf kéziratot találunk Kovásznai Sándortól, amelyek kis részben saját munkái, többségük pedig más szerzők műveinek másolatai. Ez az állományrész különös jelentőségűvé válik, ha tudjuk, hogy Kovásznai egy ideig a gyermek Teleki Sámuel praeceptora volt. S mivel a tanításhoz kevés nyomtatott tankönyvet lehetett beszerezni, a tanítók sokszor saját kézírásos jegyzeteikből, másolataikból tanítottak. Erről számol be maga Kovásznai Sándor is (l. DEÉ NAGY Anikó: *A könyvtáralapító Teleki Sámuel*. Kolozsvár, 1997. 19. l. 44. j.)

A kötet példás gonddal készült, mindössze annyi kritikai észrevételt tehetnénk, hogy az idegen nyelvű szövegek, főleg a latin rövidítéseket is tartalmazók átírásakor kisebb hibák csúsztak be. Gépelési hiba lehet a 83. oldalon regisztrált halotti beszéd kiadási éve: *Pataki Sámuel Ur felett két Halotti Beszéd Csizsár Sámuel és Hegedüs Sámuel által. in 8°. Kolozsvár. 1924[!]*. Az utána következő mű egy német nyelvű halotti beszéd a fiatalabb Sam[uel] von Pataki felett, 1820-ból. Nem azonos a két elhunyt?

A szép és tartalmas kötet a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és az Országos Széchényi Könyvtár támogatásával jelent meg.

W. SALGÓ ÁGNES

Emödi András: A Nagyvárad Székeskáptalan Könyvtára a XVIII. században. Bp.–Szeged, OSzK–Scriptum Rt. 2002. 433 l. /A Kárpát-medence kora újkori könyvtárai 5./

Újabb kötettel gazdagodott a szegedi művelődéstörténeti iskola könyvtártörténeti sorozata, amely 1996-os indulása óta mindezidáig négy monográfiával lepte meg a régi könyvkultúra iránt fogékony irodalom-, egyház- és művelődéstörténészeket. Csakúgy, mint eddig a Rákóczi-család, Bethlen Kata vagy a nagyszombati jezsuita kollégium könyvtárai esetében, most is egy bibliotéka, nevezetesen a nagyvárad székeskáptalan könyvtárának történeti rekonstrukcióját vehetjük kézbe, bőséges forrással és egy be-

vezető tanulmánnyal. Jakó Zsigmond negyedik századdal ezelőtt biztos kézzel rajzolta meg Várad helyét középkori könyvtártörténetünkben. Így Emödi András kötete hézagpótló lehet mindazok számára, akik a meghatározó középkori kezdetek után következő, történelmi eseményekben, katasztrófákban gazdag korszak könyvtár fejlődésére kíváncsiak.

A középkori könyvanyag pusztulása nemcsak a királyi Magyarország, hanem Partium és Erdély területére is kiterjedt. A püspökség és a káptalan javait a tordai végzés a kincstár számára lefoglalta, s a méltán híres középkori könyvanyag nagyobb része megsemmisült vagy szétszóródott. A 17. század utolsó évtizedében visszaállított püspökségnek legalább száz év kellett ahhoz, hogy a volt birtokok és javak visszaszerzésével újra régi fényében pompázhasson. Ez komoly mértékben hatott a várad könyvkultúra fejlődésére, hiszen a feloszlás előtti jezsuita rendnek a városban legalább 6000 kötetes bibliotékája lehetett a 18. század második felében, s jelentős gyűjteménye volt a városban székelő kapucinus rendnek is.

Maga a székeskáptalani könyvtár 1779 végén költözött a jelenlegi helyére, a székesegyház kápolnája fölé, ekkor hozzátételre 3000 kötetet lehetett, majd két 19. századi kanonoki hagyaték jóvoltából ehhez még 2000 könyv járult, s a gyűjtemény az első világháború idejére elérte a 10 000-es nagyságot. Az első, teljesebb katalógus 1786-ban készült, s 644 tételt tartalmaz, jelentős történelmi és jogi kötetekkel. Ezenkívül az állományról még négy katalógus maradt fenn az 1793–1891 közötti időszakból.

A könyvtár-rekonstrukció, az eddig megjelent kötetekhez hasonlóan, áttekinthető és adatokban gazdag. Kurzívval szedték az egykori leltárszámot, szerző nevét, címet, nyomdahelyet, kiadási évet, formátumot, kötetszámot és a példányszámot. Ezután következik a mai jelzet fettel. Ezt a könyvészeti feltárás követi, illetve kisebb betűkkel szedve a kötésre tulajdonosi bejegyzésre vonatkozó adatok, majd a bibliográfia. A legtöbb tulajdonosi bejegyzés, értelemszerűen a várad kanonokoké volt. Közülük is a legjelentősebb Rier

Ferenc Xavér, aki több mint másfélezer kötetbe jegyezte be a nevét. A bejegyzések értékét növeli, hogy ebben a gyűjteményben a kor színvonalán álló természetudományos munkák jelentős arányt képviselnek. Érdeemes megemlíteni, hogy az állományban található a később kalocsai érsekek Csáky Imre és Patachich Ádám néhány kötete is. A világi possessorok közül kiemelkedik Révay László, Haller László, Komáromi Csipkés György neve. Természetesen a könyvtárba kerültek a különböző jezsuita könyvtárak állományaiból is kötetek, mint például a bécsi, homonnai, nagyszombati vagy a pécsi rendház bibliotékájából.

A kötet szerzői név-, nyomdahely- és possessor-mutató zárja. A mintaszerű könyvészeti és példányleírások és a pontos, minden apró részletre kiterjedő könyvtártörténeti rekonstrukció mellett mindössze egy dolog hiányzik csak a recenzensnek: az előző kötetekben megtalálható, s nagyon fontos nyomdászmutató. A bevezető tanulmányt lefordították román és német nyelvre is, amelyet egy, a témára vonatkozó rövid irodalomjegyzék követ. Minden remény megvan tehát arra, hogy ezt a kiváló munkát gyakran forgatja majd a művelődés-, egyház- és irodalomtörténettel foglalkozó szélesebb szakmai közönség.

FARKAS GÁBOR FARKAS

Svensson, Lars G.: Die Geschichte der Bibliotheca Bipontina. Mit einem Katalog der Handschriften. Kaiserslautern, 2002, Institut für pfälzische Geschichte und Volkskunde, 352 l. /Beiträge zur pfälzischen Geschichte, Bd. 21./

Amikor a mai Rheinland-Pfalz egyik legnagyobb könyvtára, a zweibrückeni Bibliotheca Bipontina 1806-ban létrejött, tehát amikor a gimnáziumi és a fejedelmi könyvtárat egyesítették, akkor már mindkettő túl volt történetének olyan szakaszán, amikor az állományt feldúlták, jelentős részben megsemmisítették. A könyvtár története a 16. századra nyúlik vissza, de az akkori könyv- és kéziratállományának csupán töredéke maradt ránk. A művelődés-, vagy vallás- és egy-

háztörténet kutatói tézisszerűen hangoztatják, hogy a harmincéves háború idején a pfalzi protestantizmus – elsősorban a helvét kultúra – jelentősen meggyengült, módszeresen háttérbe szorította a katolikus (és részben az evangélikus) tábor. Minden olyan gyűjtemény tehát – levéltár, vagy könyvtár –, amelyik ezt a kulturális örökséget dokumentálja különösen fontos, és ezáltal túlnövi a helytörténeti érdekesség kereteit. A nemzetközi könyvtártörténész szakmai közösség számára ezen túl még azért is jelentős ennek a könyvnek a megjelenése, mert felhívja a figyelmet arra, hogy a mindenki által ismert Bibliotheca Palatina mellett milyen fontos gyűjtemények voltak a pfalzi fejedelemségben. Bibliotheca Bipontina névvel ma két könyvtárat illetnek: a zweibrückeni az elnevezését 1988-ban kapta. A Bambergi Állami Könyvtárban (Staatsbibliothek Bamberg) ugyanígy nevezik a pfalz-zweibrückeni uralkodó II. Karl August 1793-ban oda került magánkönyvtárát is.

A svéd szerző célkitűzése elsősorban a könyvtár, mint nyilvános intézmény történetének megírása volt, de a könyvvállomány genezisének feltárása a pfalzi fejedelemség művelődéstörténeti bemutatását is lehetővé tette. A ma Zweibrückenben található gyűjtemény története két fő vonalat követ: a Hornbachban 1560 körül alapított gimnáziumi, illetve a fejedelmi család különböző udvaraiban volt könyvtárak történetét.

Amikor Hornbachban létrejött a protestáns gimnázium (1559: Pfalz-Zweibrücker Landeschule zu Hornbach) a terület ura az elkötelezett lutheránus Wolfgang volt (Pfalzgraf Wolfgang, Herzog von Zweibrücken und Neuburg). Mint Európa legtöbb evangélikus gimnáziumi könyvtára, a hornbachi is Pfalz megszüntetett középkori kolostori könyvtárainak anyagára alapozott (igaz, hogy ma ezeknek az anyagából csupán néhány kötet maradt fenn). Svensson tehát röviden áttekintette a környék középkori könyvtártörténetét, majd elemezte azt a képzési, oktatási tervet, amelyet az alapítástól kezdve kialakítottak. Ehhez a tervhez – amelynek kialakításában személyesen Johann Sturm is szerepet játszott – igazították ugyanis a könyvek beszerzését, illetve